

УДК 351.86

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІ ЦІЛІ УКРАЇНИ ТА НЕВОЄННІ ЗАСОБИ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ

АБЛАЗОВ І. В.,
кандидат політичних наук, старший
викладач Об'єднаного інституту
при Національній академії
оборони України

У статті обґрунтовано застосування невоєнних засобів для досягнення воєнно-політичних цілей держави. Розкривається сутність та подаються типи невоєнних засобів забезпечення безпеки. Автор досліджує умови та причини використання невоєнних засобів у протиборствах між країнами.
Ключові слова: невоєнні засоби, воєнна політика, національна безпека, воєнно-політичні цілі, протиборство.

Виклики безпеці, що виходять із зовнішньополітичного оточення, потребують розробки та реалізації певної державної політики у сфері безпеки, яка б забезпечувала захищеність суспільства й держави від воєнних загроз.

Таку політику прийнято називати політикою національної безпеки. Вона визначається діяльністю держави та її інститутів щодо запобігання й нейтралізації загроз національним інтересам України в сфері безпеки. Ця діяльність здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах національної безпеки відповідно до чинного законодавства. Діяльність держави у воєнній сфері національної безпеки прийнято називати воєнною політикою держави.

Воєнна політика держави є складовою загальної державної політики, безпосередньо пов'язаною зі створенням воєнної організації, її підготовкою та застосуванням для досягнення політичних цілей.

Політичні цілі є втіленням нових політичних інтересів. У даному контексті інтерес являє собою певний синтез об'єктивних потреб у застосуванні воєнної сили для забезпечення функціонування

влади на певній території чи в певних сферах життєдіяльності. У сфері воєнної політики такий інтерес визначається як воєнно-політичний інтерес. Такі інтереси, як правило, мають загальнонаціональну значимість і відносяться до пріоритетних національних інтересів. Таким інтересом, як зазначено в Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, є «забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості кордонів».

Воєнно-політичні цілі – сукупність поглядів та намірів, що виражають потреби та інтереси учасників воєнно-політичної діяльності.

Найчастіше виділяють цілі двох типів – довгострокові, ідеальні (goals), які ще інколи називають стратегічними, і короткострокові, конкретні (objectives), які називають оперативними. Перша група – це ідеальний, найкращий з можливих станів системи («кришталева мета») – має здебільшого невизначений часовий проміжок і не завжди легко піддається операціоналізації. А друга – описує конкретний, досяжний у найближчому майбутньому стан системи. Ця група цілей легко операціоналізується й складає основу коротко- і середньострокового стратегічного планування.

Конфлікти спостерігаються не тільки між короткостроковими і довгостроковими цілями, але й між цілями життєво важливими і ординарними, між цілями й засобами їх досягнення. Саме тому будь-яке політичне рішення – завжди компроміс, і завдання політика – узгодити бажаність можливого з можливістю бажаного.

Інакше кажучи, держава ніколи не досягає всіх цілей і не втілює в життя всі національні інтереси й цінності – це неможливо. Це одна з причин, чому політику можна розглядати як сукупність дій з досягнення максимуму можливого в конкретній політичній ситуації або досягнення максимуму можливого з усього спектру бажаного. Заради цього політику дуже часто доводиться жертвувати одними цілями й інтересами заради досягнення інших, більш важливих. А для цього необхідні чіткі пріоритети, тобто чітка ієрархія національних інтересів, цілей за їхньою важливістю й пріоритетністю. Ці пріоритети надалі стають основою для розробки відповідних стратегій різного рівня.

На формування воєнно-політичних цілей впливають дуже багато чинників. Їх взаємодія має специфічний характер для кожної країни й постійно змінюється в часі. Кожна країна має власні воєнно-політичні цілі і визначає їх в різних умовах воєнно-політичної обстановки. Для нормування ефективної стратегії воєнної безпеки необхідно максимально повно й об'єктивно оцінити всю сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на її створення та реалізацію.

Сьогодні Україна визначає свої національні інтереси й пріоритети, шукає шляхи їх захисту,

визначає своє місце та роль у регіоні. Розв'язання цих проблем неможливе без постійного виявлення й аналізу чинників, які впливають на національну безпеку держави¹.

До основних складових національної безпеки України відноситься воєнна безпека. У цій сфері наша держава досягла суттєвих позитивних результатів. У той же час історичний досвід свідчить, що для забезпечення воєнної безпеки необхідно постійно відстежувати й оцінювати воєнно-політичну обстановку у світі, регіоні, конкретній державі, виявляти загрози, що виникають, та вживати адекватних заходів для їх своєчасної нейтралізації.

Велике значення у розв'язанні геополітичних, регіональних, національних, воєнно-політичних та інших проблем мають невоєнні засоби. Їх пріоритетне застосування нині зумовлюється такими взаємопов'язаними чинниками: 1) потребою заповнити прогалину в теоретичній розробці суті й функцій невоєнних засобів безпеки, з'ясувати їхній взаємозв'язок з воєнними засобами; 2) необхідністю поєднання воєнних і невоєнних засобів у врегулюванні регіональних та інших конфліктів.

Вчені різних країн обґрунтовують концептуальні засади підвищення ролі невоєнних засобів у зміцненні миру й безпеки та розробляють конкретні їх шляхи, способи, методи та форми застосування. Слід констатувати, що вітчизняних наукових пошуків безпосередньо з предмета дослідження нами не виявлено, тоді як багато фахівців у галузі національної безпеки провідних країн світу вже давно приділяють цій проблемі велику увагу (Р. Никої, Й. Низинг, Д. Мітрані, Р. Кеоейн, Дж. Найт, Б. Бьюзем, Д. Фишер, О. Капто).

Метою даної статті є спроба визначення напрямків застосування невоєнних засобів для досягнення воєнно-політичних цілей (ВПЦ) держави.

Сучасна війна є складним суспільно-політичним явищем, що є складовою частиною загального політичного процесу, який складається з сукупності взаємопов'язаних періодів, що характеризуються певним геополітичним масштабом (глобальним, регіональним, локальним) і використанням широкого спектра засобів досягнення тих або інших політичних цілей.

Відправним моментом (нульовою фазою) політичного процесу служить мирна співпраця, що є найбільш сприятливим періодом розвитку суспільства, під час якого соціальні протиріччя вирішуються виключно невоєнними засобами, здійснюється позитивне забезпечення життєдіяльності особи. Функціонування політичних й інших невоєнних засобів у цьому періоді виключає застосування насильства. В даному випадку здійснюється мирне досягнення поставлених політичних цілей, наприклад таких, як перерозподіл зон геополітичного впливу й ресурсів, пра-

ва їх контролювання, уточнення кордонів тощо. Таким чином, відбувається мирне протікання політичного процесу в державах, регіонах та в цілому світі.

Проте не завжди і не всі політичні цілі можуть бути досягнуті за допомогою «м'яких» невоєнних засобів². Може наступити момент, коли для їх досягнення необхідно продовжити політику іншими засобами. Це служить причиною переходу мирної співпраці в якісно новий стан – неозброєне протиборство, коли політика починає здійснюватися іншими, жорсткими невоєнними засобами. Воєнні засоби на цій стадії політичного процесу можуть виступати тільки як чинник гіпотетичної загрози (демонстрація сили) або мати короткострокове й обмежене використання (акції відплати). Активне застосування жорстких невоєнних засобів у поєднанні з «м'якими» нетрадиційними (в першу чергу інформаційними) засобами складає головну особливість протікання нижчої фази війни в сучасних умовах. Неозброєне насильство, деформація нормальної життєдіяльності особи та досягнення політичної мети шляхом примусової зміни стану соціуму складають істотні ознаки цього періоду політичного процесу. Вирішення суспільно-політичних протиріч у даному випадку дає можливість перейти на новий рівень розвитку соціуму, хоч і за допомогою деформації нормальної життєдіяльності особи, але без використання воєнних засобів³.

Неможливість або нездатність суб'єктів політики вирішити протиріччя без застосування воєнних засобів призводить до переходу політичного процесу у вищу фазу, яка й є власне війною, оскільки саме тут застосовується збройне насильство, відбувається збройне протиборство сторін і руйнування нормальної життєдіяльності особи. В даному випадку воєнні засоби виступають у комплексі з жорсткими нетрадиційними засобами, причому перші грають роль домінуючої сили. Цей період завершується після досягнення ВПЦ і супроводжується початком мирного періоду або переходом у нижчу фазу війни, в якій політика продовжується іншими, але такими, які вже не руйнують нормальну життєдіяльність особи воєнними засобами.

Зміни характеру протиборства в конфліктах між державами відбувалися й відбуваються в напрямках розширення їх просторового розмаху, зміни тимчасових співвідношень і виникнення нових форм і способів дії на об'єкти протиборства, зумовлених створенням і появою нових засобів боротьби як воєнних, так і невоєнних засобів.

Нині найдинамічніше розвиваються інформаційні чи інформаційно-психологічні засоби, технології та форми протиборства.

Існуюча тенденція зміщення форм і методів збройної боротьби в інформаційну сферу зумовила виокремлення її специфічної форми – інфор-

маційного протиборства. У майбутній війні неможливо досягти поставлених цілей без постійного здійснення інформаційних заходів як до початку агресії, так і у воєнний період⁴.

Види засобів протиборства й динаміка їх застосування залежать від якісного стану і ходу розвитку конфлікту між ворогуючими сторонами. На етапах виникнення й загострення конфлікту суперники в ході реалізації своїх інтересів застосовують, як правило, невоєнні засоби і відповідні їм форми протиборства. На самому початку кожен з них прагне впливати на свідомість і підсвідомість людей та на їхню поведінку з метою підриву морально-психологічного стану та стійкості військ і населення супротивника і водночас для забезпечення високого морально-психологічного стану й стійкості своїх військ і населення, прагнучи при цьому повернути на свій бік світову громадськість. Ця форма боротьби відома як морально-психологічне протиборство, або психологічна війна⁵.

На міждержавному рівні застосовуються й інші невоєнні засоби протиборства, головними суб'єктами яких є офіційні політичні органи державної влади та управління з їхніми політичними інститутами. До цих засобів безпосередньо відносяться і дипломатія, яка є сукупністю невоєнних засобів, прийомів і способів зі здійснення цілей і завдань зовнішньої політики держави, відстоювання її прав та інтересів. З поняттям «дипломатія» пов'язують мистецтво ведення переговорів у цілях запобігання та врегулювання міжнародних конфліктів, пошуків компромісів і узгоджених рішень. За допомогою дипломатії найвищі політичні органи державної влади реалізують зовнішню політику і захищають національні інтереси.

Політико-дипломатичні засоби протиборства в умовах підвищення ролі правових чинників у міждержавних відносинах стають все більш вагомими. Правовою основою для їх застосування є принципи сучасного міжнародного порядку – суверенність, територіальна цілісність, недоторканність державних кордонів, невтручання у внутрішні справи.

Тісно пов'язані з дипломатією правові засоби захисту національних інтересів, на які спираються і використовують як дипломатія, так і органи інформаційно-психологічного забезпечення. Вони є сукупністю юридичних норм і принципів, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин. Норми й принципи сучасного міжнародного права закріплені в Статуті ООН, який забороняє державам застосовувати силу або загрозу силою і вимагає від них розв'язання будь-яких міжнародних суперечок виключно мирними засобами. Міжнародним правом допускаються тільки справедливі війни в порядку використання права на індивідуальну або колективну самооборону

від агресії. Існує Міжнародний суд ООН, головне завдання якого полягає у вирішенні суперечок між державами. Міжнародне право регулює поведінку воюючих сторін як у процесі міжнародних, так і внутрішніх збройних конфліктів. До ефективних невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави відносяться економічні засоби⁶. Економічне протиборство, на відміну від політико-дипломатичного і правового видів протиборства, що мають у своєму розпорядженні арсенал переважно мирних засобів, об'єднує собою сукупність засобів економічного й воєнного характеру, спрямованих на досягнення економічної переваги над суперником. Воно включає, з одного боку, прискорену мобілізацію і розвиток власної економіки та її захист від дії протидіючої сторони, а з іншого – заходи з ослаблення та підриву економіки конкурента.

У мирний час найчастіше застосовуються різного роду економічні санкції. Наприклад, вплив на суперника припиненням постачань сировини, енергетичних ресурсів, інших матеріальних засобів, а за рішенням ООН – блокада основних шляхів постачань цих засобів іншими державами. У ході воєнного конфлікту матеріальні цінності супротивника й засоби їх виробництва можуть знищуватися з метою підриву його економічного потенціалу та можливостей з ведення збройного протиборства.

Зміст і послідовність реалізації тих або інших форм і способів протиборства між сторонами можуть бути різними.

Невоєнні засоби забезпечення безпеки – це, по суті, все, що має в своєму розпорядженні держава за вирахуванням воєнних, а також міжнародних чинників, на які можна спертися в протидії воєнним загрозам⁷.

По-перше, це сукупність політичних, економічних, науково-технічних, духовно-культурних, інформаційних і гуманітарних можливостей держави для її інтеграції у світове співтовариство, розвитку всебічних зв'язків, що зміцнюють довіру, знижують воєнне протистояння, споруджують бар'єри для силової політики.

По-друге, до них відносяться миротворчі елементи міжнародної політичної системи, відповідні глобальні організації й рухи, політико-правові й етичні норми, світова громадська думка, які спрямовують розвиток воєнно-політичних відносин держав у русло недопущення війн і збройних конфліктів.

По-третє, це міжнародний авторитет і положення держави в світовій спільноті, її духовно-етичний імідж.

За різними даними, можна налічити близько 200 видів невоєнних засобів досягнення ВПЦ держав. Розподіл засобів, які мають суб'єкти політики, на невоєнні й воєнні відображає миро-воєнний характер історичного процесу, роздво-

ення функціонування держав, суспільств і народів у ході розв'язання протилежних завдань, пов'язаних з миром або війною.

Невоєнні засоби – це сукупність соціальних інститутів (організацій), правових норм, духовних цінностей, інформації й технічних систем загального призначення, що використовуються державою для дії на внутрішні та зовнішні відносини з метою зміцнення воєнної безпеки⁸.

Вони сприяють залученню додаткових сил, зокрема набуттю союзників і друзів, послабленню й усуненню воєнних загроз і небезпек (договори, угоди, перетворення недругів у нейтралів і тому подібне), зменшенню можливостей агресорів (ізоляція, створення негативного іміджу в громадській думці, викриття планів і так далі). Вони виступають помічником і навіть заміником (за певних умов) воєнної сили⁹.

Кожний вид невоєнних засобів має різноманітний інструментарій. Усі вони покликані виконувати певні функції й поділяються на дві великі групи за приналежністю:

- а) ті, що знаходяться у розпорядженні держави;
- б) ті, що знаходяться у розпорядженні колективного користувача – міжнародних органів і установ.

Обов'язок служити забезпеченню воєнної безпеки для цих засобів здається ясным і зрозумілим, але часто бачиться односторонньо – тільки в позитивному плані. Дипломатія розуміється як мистецтво ведення переговорів задля запобігання й врегулювання міжнародних конфліктів, зміцнення миру, захисту своєї держави. Торгівля як один із економічних засобів служить не тільки взаємовигідному обміну товарами, послугами, технологічними та духовними цінностями, але й створює такий невидимий «бар'єр» для війн і збройних конфліктів, як загальні інтереси, потреби, воля і дії партнерів для збереження миру, недопущення небезпечних ускладнень у міждержавних відносинах¹⁰.

Але невоєнні засоби можуть активно застосовуватися й для підготовки, розв'язування війн і збройних конфліктів, для підриву і ослаблення воєнної потужності, руйнування воєнних систем і збройних сил певної країни.

Здатність служити різним, у тому числі протилежним, цілям, – це властивість усіх засобів, які використовуються політиками й державами. Реальна потужність невоєнних засобів, як і будь-яких інших, вимірюється у дії, тобто наслідками, які вони здатні спричинити. Наприкінці ХХ століття вони за своєю ефективністю зрівнялися з воєнними, якщо не перевершили їх. Невоєнними засобами стало можливо досягати таких цілей, які раніше досягалися лише війнами.

Зрозуміло, не можна применшувати, але не варто перебільшувати можливості невоєнних за-

собів, оскільки за допомогою воєнних засобів їх досить легко знищувати. Невоєнні засоби не здатні безпосередньо протистояти воєнним і потребують захисту. З іншого боку, військова потужність виявляється неефективною відносно економічної, інформаційної, ідеологічної, розвідувальної й таємної підривної діяльності проти держави та воєнної потужності. Зважаючи на цю обставину, для досягнення ВПЦ потрібне комплексне застосування воєнних і невоєнних засобів. Ні ті, ні інші не можуть окремо забезпечити мир або запобігти війні, відбити агресію. Вони наче компенсують недоліки один одного і поєднують свої позитивні властивості, створюючи разом необхідний ефект переваги над ворогом, противником чи певною країною.

Виходячи з можливостей невоєнних засобів щодо досягнення ВПЦ держави, слід чітко сформулювати їхню мету та завдання у Воєнній доктрині¹¹. Важливо не тільки дати розгорнений виклад завдань невоєнних засобів, але й конкретизувати можливості їх використання у поєднанні з воєнними засобами.

Зростання ролі невоєнних засобів для досягнення ВПЦ держави зумовлено низкою причин.

По-перше, революцією в технічній базі цих засобів, а також удосконаленням способів і форм їх застосування. Наприклад, здатність ЗМІ долати будь-які перешкоди, межі й відстані, наявність у світі 2,5 млрд радіоприймачів, 1 млрд телевізорів, створення мережі Інтернет тощо визначають можливість того, що вони нині спроможні досягати кожної людини на планеті, мати на неї вплив, перетворювати її на свого прихильника, а в гіршому випадку – нейтральну особу. Щодо воєнних сутичок, то їх тепер виграє той, хто сильніший у інформаційному протиборстві. Приклади воєнних конфліктів кінця ХХ століття та початку ХХІ століття є яскравою демонстрацією цього ствердження.

По-друге, посиленням взаємозалежності добробуту всіх держав від ступеня входження до системи світових зв'язків і становлення активним суб'єктом міжнародних відносин. Слабшає роль держав у контролі над економічними, інформаційними та духовними процесами. Епоха, коли одна держава могла ізолювати іншу від зовнішнього світу і контролювати всі інформаційні надходження, минула. Для радіо, телебачення та Інтернету тепер не існує кордонів.

По-третє, загроза загального самознищення у великомасштабних збройних зіткненнях примушує супердержави зосереджувати свою увагу насамперед на невоєнних засобах. «У майбутньому, коли буде ще складніше вдаватися до неприхованої агресії, економічна потужність та ідеологічна привабливість матимуть вирішальне значення», – писав Р. Ніксон у праці «1999. Перемога без війни».

Для того, щоб невоєнні засоби ефективно діяли на користь безпеці країни, потрібен відповідний державний механізм. Про це свідчить досвід провідних країн світу.

Підвищення ролі невоєнних засобів окремих держав залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать розвинена економіка, високий рівень науково-технічного розвитку, потужна оборонна здатність. Без ефективної економіки й могутньої армії не може бути сильною зовнішньої політики, дипломатії, розвинутих економічних зв'язків і матеріальних важелів впливу на політику інших країн, достатньої кількості новітніх інформаційних технологій тощо. Але вказані об'єктивні чинники не спрацюють без ефективної та активної політики, привабливої ідеології, високого мистецтва застосування невоєнних засобів на користь безпеці. На жаль, на всіх цих позиціях Україна, як молода країна, ще досить слабка, їй треба навчитися оптимально застосовувати невоєнні засоби для вирішення своїх проблем.

Характерна особливість сучасної війни – це безпосередня реалізація на практиці концептуальних поглядів воєнно-політичного керівництва держав через струнку систему їх виконавчих структур і механізмів. При цьому передбачається, що вражаючий ефект досягатиметься за рахунок системної спрямованості всіх складових потужності держави – політичної, економічної, військової, правової, дипломатичної, ідеологічної, наукової, інформаційної та інших – на об'єкт протиборства.

У воєнній політиці Україна орієнтується на реалізацію принципу оборонної достатності в умовах скорочення збройних сил. Разом з тим, через своє геополітичне положення, вона є об'єктом пильної уваги з боку розвинених країн щодо реалізації їхніх геополітичних та інших інтересів. Ці обставини зумовлюють необхідність пошуку несилових шляхів забезпечення воєнної безпеки України та пріоритетного розвитку таких форм і методів, які, не будучи джерелом нагнітання воєнної напруги, забезпечували б у сучасних умовах високий рівень воєнної безпеки країни й підвищення якісних параметрів систем озброєння та військової техніки. Одним із таких напрямів є, безумовно, застосування невоєнних засобів.

Перспективи подальших досліджень. В останні 10-15 років у дослідницькій галузі застосування невоєнних засобів для досягнення ВПЦ держави з'явилося лише декілька популярних статей. Необхідно визначити завдання, об'єкт і предмет дослідження, узагальнити вітчизняний і зарубіжний досвід. Також необхідно визначити комплекс невоєнних засобів, що надасть можливість раціонально вирішувати завдання при досягненні ВПЦ держави.

ПОСИЛАННЯ

(Endnotes)

- ¹ Ліпкан В. А. Національна безпека України / В.А. Ліпкан. – К.: Кондор, 2008. – 552 с.
- ² Joseph S. Nye Jr. SOFT POWER. The Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye Jr. – N.Y.: University edition, 2008. – 208 p.
- ³ Демидов Б. А. Системно-концептуальные основы деятельности в военно-технической области / Б. А. Демидов, А. Ф. Величко, И. В. Волощук. – К.: ТОВ «Технологічний парк», 2004. – 736 с.
- ⁴ Silver Alexandra. Soft Power: Democracy-Promotion and U.S. NGOs / Alexandra Silver. – N.Y.: University edition, 2009. – 234 p.
- ⁵ Лутовинов В. И. Развитие и использование невоенных мер для укрепления военной безопасности Российской Федерации / В. И. Лутовинов // Военная мысль. – 2009. – №5. – С.2–12.
- ⁶ Курочкин Ю. С. Экономическая война / Ю. С. Курочкин. – Новосибирск: Сибирское универ. изд-во, 2001. – 192 с.
- ⁷ Мотин Ю. Н. Военная политика Российской Федерации в условиях глобализации / Ю.Н. Мотин. – М.: РАГС, 2009. – 164 с.
- ⁸ Фишер Д. Невоенные аспекты безопасности: системный подход / Д. Фишер. – М.: ОАО «Издательский дом Брановского», 2007. – 287 с.
- ⁹ Панарин И. Н. Информационная война и дипломатия / И.Н. Панарин. – М.: ОАО «Издательский дом Городец», 2009. – 528 с.
- ¹⁰ Капто А. Н. Невоенные средства оборонной безопасности России / А. Н. Капто, В. В. Серебрянников // Диалог. – 2000. – № 2. – С.14–19.
- ¹¹ Военна доктрина України (затверджена Указом Президента України №648 від 15 червня 2004 року // Національна безпека і оборона. – 2004. – №2. – С.2–6.

Ablasov I. V. The military and political aims of Ukraine and nonmilitary means for its achieving / Joint institute of the National Defense Academy of Ukraine.

The utilization of nonmilitary means for achieving state military and political aims is argued in the article. The essence and the forms of nonmilitary means for security as well as the reasons of the increasing of its importance are given in the article. The author researches the conditions of utilization of nonmilitary means in the counteraction between countries.

Key words: nonmilitary means, military policy, national defense, military and political aims, counteraction.

Аблазов И. В. Военно-политические цели Украины и невоенные средства их достижения / Объединенный институт при Национальной академии обороны Украины.

В статье обосновано использование невоенных средств для достижения военно-политических целей страны. Раскрывается сущность и поданы типы невоенных средств обеспечения безопасности, а также причины роста их значения. Автор исследует условия использования невоенных средств в противоборствах между странами.

Ключевые слова: невоенные средства, военная политика, национальная безопасность, военно-политические цели, противоборство.

Стаття надійшла до редколегії 25.09.2009

Прийнята до друку 05.10.2009